

ЕТНОСЪХРАНИТЕЛНАТА ФУНКЦИЯ НА НЕ/ИСТИНАТА В ПАИСИЕВИЯ РАЗКАЗ ЗА СЛАВЯНСКИТЕ ПЪРВОУЧИТЕЛИ

Ивета Рашева
Кирилометодиевски център – БАН

THE FUNCTION OF NON-TRUTH IN PRESERVING ETHNICITY IN PAISII'S STORY ABOUT THE FIRST SLAVONIC TEACHERS

Iveta Rasheva
Cyril and Methodius Scientific Centre – Bulgarian Academy of Sciences

The following report shows the ethnosaving function of the images of St. Cyril and St. Methodius in “History“ by Paisii. The interpretation includes an overlook of the possible sources used by the author, while he had been writing the chapter “For the Slav Teachers“; it gives short reports about the cult of Cyril and Methodius from the ninth century to 1762 and searches for the author’s purposes in his own cult project.

Key words: St. Cyril, St. Methodius, Paisii, “History“, cult

„История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски е обект на многобройни изследвания на историци, езиковеди, литератори, философи, социолози и педагози още от края на Възраждането. Това само по себе си налага издаването на библиографски указател. Такъв е съставен от Илия Годоров и публикуван през 2003 г. – той включва 1279 труда, обнародвани между 1838 г. и 1981 г. (Годоров 2003). Естествено, днес броят на тези публикации е нараснал и продължава да расте, защото все още „вглеждането“ в написаното от Паисий е интересно и носи нови възможности за интерпретация или уточняване на фактологията (в светлината на откриването на нови възможни извори). Стойността на тази творба е не само историческа и литературна, в нея могат да бъдат открити множество пластове – обществено-политически, културен, национален и др.

Целта на настоящия доклад е да разгледа само един мотив от културния пласт на „История славянобългарска“, а именно етносх-

ранителната функция на разказа за св. Кирил и св. Методий в главата, озаглавена „За славянските учители“, която може да бъде интерпретирана контекстово в истината, в премълчаната истина и в неистината на сведенията за:

1. Произхода и делото на двамата братя;
2. Покръстителната мисия на св. Методий в България;
3. Уточняването на времето и мястото, в което и където се извършват съставянето на азбуката, славянския език и преводите на богослужебните книги.

Такова уточняване е невъзможно без конкретизирането на изворите, които ползва Паисий именно само в тези шест-седем страници на гореспоменатата глава. Без да изброяваме научните трудове, свързани с проблематиката на изворите на Паисий, които засягат общо цялото му писание и които могат да бъдат прочетени от всеки специалист след справка в цитирания аотиран библиографски справочник на Илия Тодоров, ще изброим възможните такива за разказаното относно славянските първоучители, споменавани спорадично от Б. Пенев (Пенев 1946), Б. Ангелов (Ангелов 1985 : 83 – 105), В. Велчев (Велчев 1943 : 60 – 101), Н. Драгова (Драгова, ред. 1962: 285 – 345), Д. Чешмеджиев (Чешмеджиев 1996), К. Иванова (Иванова 1987: 69 – 75) и др., но няма да ги разделяме по обичайния начин на домашни и чужди: Пространните жития на Кирил и Методий, известни като „Панонски легенди“, Храбровото съчинение „За буквите“, съчинението на Константин Костенечки „Сказание за буквите“, „Успение Кирилово“, „Солунска легенда“, Проложното житие на Константин-Кирил Философ, пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт Охридски, „Повесть временных лет“, „Историография“ на Мавро Орбини, „Деяния церковная и гражданская“ на Цезар Бароний, Синодика на Борил, Легенда *Beatus Cyrillus*, Краткото житие на Климент Охридски от Димитър Хоматиан, Моравската легенда, Проложното житие на Методий, Второто старобългарско житие на Наум Охридски, византийската легенда за покръстването на Борис-Михаил, Хилендарското сказание за превода на Свещеното писание. Няма да се спираме и на въпроса какъв техен препис и къде е ползвал Паисий. Ще разгледаме проблема кои от тях са буквален или условен извор за Паисий и как залягат в различните сведения на разглежданата глава. Бихме могли да проследим нагледно това, използвайки цитати от Паисий в таблица и определяйки ги като истина, премълчана истина или неистина както спрямо изворите, така и спрямо сигурните факти, с които разполага днешната наука:

<p>„ЗА СЛАВЯНСКИТЕ УЧИТЕЛИ“ В „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ ОТ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ (Хилендарски 2002: 94 – 101)</p>	<p>ИЗВОРИ</p>	<p>ИСТИНА, ПРЕМЪЛЧАНА ИСТИНА, НЕИСТИНА</p>
<p>„Кирил и Методий живели във времето на цар Михаил Иконоборец.“</p>	<p>Пространно житие на Константин Кирил Философ: ¹ „Моравският княз Ростислав... изпрати пратеници при цар Михаил...“</p>	<p>ИСТИНА Император Михаил е на престола от 842 до 867 г.; Методий е роден през 815, а Константин – през 827 г.</p>
<p>„Родили се в град Солун от баща по име Лъв, високопоставен, богат и добродетелен човек.“</p>	<p>Пространно житие на Константин-Кирил Философ: „В град Солун имаше един благороден и богат мъж на име Лъв... беше благоверен и праведен...“</p> <p>Успение Кирилово: „Българин по род (Кирил), той се роди от благоверни и благочестиви родители. Името на баща му беше Лъв...“</p> <p>Мавро Орбини ² – „Книга историография“: „Кирилл был родом грек и родился в Фес-салониках...“</p> <p>Проложно житие на Константин-Кирил: „В Солунския град имаше един благороден мъж по име Лъв... от него се роди...“</p> <p>Проложно житие на Методий: „Нашият преподобен отец Методий бе от Солунския град, роден от сановити и богати родители, баща Лъв...“</p>	<p>ИСТИНА Кирил и Методий са родени в Солун, баща им носи името Лъв.</p> <p>ПРЕМЪЛЧАНА ИСТИНА Остава отворен въпросът: какви са те по народност – българи, византийци, деца от смесен брак? Въпреки че има достатъчно податки в изворите си, Паисий не уточнява този въпрос, вероятно умишлено, въпреки че може да застане на страната на някой от изворите си.</p>

¹ Всички цитати от старобългарски творби са по преводите им в Стара българска литература. Том 2 – 4. София, 1982 – 1986.

² Всички цитати от Мавро Орбини и Цезар Бароний са от руските им преводи. В: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2010337>
<http://www.magister.msk.ru/library/tatisch/tatis003>

<p>„Свети Методий станал славянски или български войвода и научил славянски език.“</p>	<p>Пространно житие на архиепископ Методий: „...царят... даде му да управлява славянско княжество, като че ли предвиждаше..., че ще го изпрати за техен учител и пръв архиепископ, та да изучи всичките им обичаи...“</p> <p>Проложно житие на Методий: „Когато беше на 20 години, царят го постави за княз на славяните. И като прекара там 10 години, изучи славянския език...“</p>	<p>ИСТИНА Методий наистина става архонт на византийска област – вероятно Стримонската архонтия, населена със славяни.</p> <p>НЕИСТИНА Методий знае преди това езика на славяните, но Паисий предпочита да уточни, че го е научил покъсно. Тук специално има противоречие и в самия извор, в който, в по-късен момент от цитирания, авторът на Пространното житие на Методий казва, че според императора „всички солунчани говорят чисто славянски“.</p>
<p>„След десет години оставил военната служба и приел монашески чин.“</p>	<p>Проложно житие на Методий: „...прекара там 10 години...“</p> <p>Пространно житие на архиепископ Методий: „Като намери сгоден случай, той се освободи... и като отиде на Олимп..., подстрига се, облече черна дреха...“</p>	<p>ИСТИНА Методий наистина се замонашва през 851 г., вероятно след осемгодишна служба като архонт (закръглянето към десет в случая не може да се определи като неистина, а по-скоро като приблизителна истина).</p>
<p>„Свети Кирил бил по-млад Методиев брат, после учил философия в Цариград заедно с малкия цар Михаил, Теофилов син, и бил отличен и славен философ в Цариград.“</p>	<p>Похвално слово за Кирил и Методий от Климент Охридски: „По рождение блаженият Константин беше по-млад...“</p> <p>Пространно житие на Константин-Кирил Философ: „Като дойде в Цариград, дадоха го на учители да се учи... при Фотия... всички философски науки...“</p> <p>„И Константин му разкриваше философското учение, като изказваше дълбоки мисли с малко слова...“</p>	<p>ИСТИНА Няма спор по въпроса, че Методий е по-големият, а Кирил – по-малкият от двамата братя.</p> <p>Константин-Кирил наистина учи в Магнаурската школа в Цариград след 843 г. – т.е. след като навършва 16 години. Той наистина се прочува като славен философ и получава едноименното</p>

	<p>Проложно житие на Константин-Кирил: „...и усвои философията на четири езика...“</p> <p>Успение Кирилово: „...А той дойде в Цариград и тук се обучаваше с племенника на цар Михаил...“</p> <p>„...усвои цялото философско учение...“</p>	<p>прозвище след диспута си с Йоан VII Граматик, когато успява да обори.</p> <p>НЕИСТИНА</p> <p>По това време Михаил III е само тригодишен и няма как да учи заедно с Константин. Паисий иска да подчертае, че знанията, които получава Кирил, са същите, които получава византийският император. Сведението в Успението е грешно – император Михаил няма племенници.</p>
<p>„По съвета на своя брат Методий оставил света, приел и той монашески чин и водил свет живот.“</p>	<p>„И като се оттегли при Тясното море, стана монах...“</p> <p>Успение Кирилово: „И после прие монашески образ и тогава беше наречен Кирил. В този монашески образ прекара 50 дни...“</p> <p>Пространно житие на Константин-Кирил Философ: „Той се отдалечи от Тясното море и се скри тайно в един манастир...“</p> <p>„На следния ден той прие светия монашески образ..., нарече се с името Кирил. И в този монашески чин прекара 50 дни...“</p>	<p>НЕИСТИНА</p> <p>За да идеализира образа на Константин-Кирил, Паисий се придържа към твърдението, че Кирил се замонашва рано – по съвета на Методий. Тук той нарочно обърква фактите от различните си извори, които в повечето случаи са категорични, че Константин-Кирил се замонашва 50 дни преди смъртта си. Оттеглянето му в манастира „Полихрон“, където работи заедно с брат си върху глаголицата, не е свързано с подстригване.</p>
<p>„Във времето, когато в България царувал Муртагон, Методий дошъл в Търново, понеже тогава цар Муртагон поискал иконописец да му изпише дворците. Методий познавал това дело. Повече дошъл за това,</p>	<p>Мавро Орбини – „Книга историография“: „Омуртаг... построил новый дворец и приказал монаху Мефодию, превосходному живописцу родом из Рима, украсить весь дворец...он сказал лишь, что животные должны быть ужасным видом. Монах... написал Второе пришествие</p>	<p>НЕИСТИНА</p> <p>Паисий бърка Муртагон (Омуртаг) с Борис. Иконописецът няма как да отиде в Търново, той по всяка вероятност е отишъл в Плиска, освен ако князът е нямал някакъв неизписан дворец около Търново. Топонима Търново Паисий</p>

<p>за да може да научи и привлече българите към християнската вяра. Когато цар Муртагон му заповядал да нарисува в онзи дворец животни, птици и картини на лов, свети Методий изобразил пришествието Христово много умело и страшно. Когато видял тая картина, царят се изплашил и изпаднал в чувство на умиление. Тогава Методий улучил удобно време, говорил на царя, поучавал го да приеме християнската вяра и обърнал Муртагона към нея. Изпратил до царица Теодора и дошъл от Цариград епископ, изпратен от царицата, и кръстил цар Муртагона, нарекли му име Михаил...”</p>	<p>Христа... Болгарин, увидев..., решил целиком отказаться от предрассудков своих предков. Первые вельможи этой державы, возмущившись этим, хотели его свергнуть, но он, приказав нести перед собой крест... заставил их принять христианство...”</p> <p>Цезар Бароний – „Деяния церковная и гражданская“: „Богорис же повелел живописцу Мефодию, монаху, палату расписать, а тот же изобразил страшный суд Господень. И Богорис, видя, как праведницы приемлют венцы, а грешницы в огонь вметаются, устрашившись и отринув зловерие, принял веру Христову. И восстали на него подданные, но Богорис, побеждая их, некоторых из них крестил...”</p>	<p>използва по съвсем друга причина, която ще бъде уточнена по-късно.</p> <p style="text-align: center;">НЕИСТИНА</p> <p>Тук Паисий сам си противоречи – в главата „Историческо събрание за българския народ“ той разказва същата легенда, но дословно спазва данните от изворите си и нарича Методий „някой си монах иконописец“. Но сега неизвестният монах се препокрива с личността на свети Методий. Последният е иконописец. Нещо повече – именно той според Паисий обръща българския цар в християнската вяра и дори изпраща известие до Цариград, откъдето – по поръка на царица Теодора – пристига епископ, който извършва Муртагоновото свето кръщение.</p>
<p>„И многоброен български народ се покръстил в това време, понеже Методий им говорел и ги учел на български език.“</p>	<p>Кратко житие на Климент Охридски от Димитър Хомаиан: „...великият Методий, учител на мизийския народ в благоверие и православна вяра...”</p> <p>Пространно житие на Климент Охридски от Теофилакт:</p> <p>„Освен това великият Методий тогава непрекъснато дарявал с благодеянията на словото си и българския княз Борис, който живял през времето на византийския император Михаил и когото</p>	<p style="text-align: center;">НЕИСТИНА</p> <p>Покръстването в България е политическа мисия, то не се извършва с вяра от народа, защото новият „византийски“ бог е непознат. Хората могат да го опознаят и разберат само ако слушат за него на родния си език. Ето как Паисий утвърждава връзката език вяра девет века след старобългарските книжовници.</p> <p>В това житие на Климент за първи път Методий се</p>

	<p>по-рано бил направил свое духовно чадо и бил привлякъл чрез прекрасния си във всичко език. Този Борис изобщо бил и с много здрав ум и бил склонен към доброто. При него и българският народ започнал да се удосто-ява с божественото кръщение и да се християнизира. Когато тези светци, имам предвид Кирил и Методий, видели, че има много вярващи..., но че те напълно са лишени от духовна храна, те изнамерили азбуката и превели писанията на български език...“</p>	<p>посочва като покръстител на българите. Логично е точно то да е подсказало на Паисий възможната игра с имената на живописеца и първоучителя. И тук езикът (безписмен в началото) е с водеща роля – чрез него Методий сее вяра, а след покръстването разбира, че духовната просвета е немислима без инструмента на писмеността.</p>
<p>„След това, убедени от царицата и от други българи, Методий и Кирил възприели епископски сан да идат и учат българите и останалите славяни на християнска вяра и ги нарекли български апостоли.“</p>	<p>Пространно житие на архиепископ Методий: „...Моравците... пратиха писмо до папата: ...дай ни Методий за архиепископ и учител... И от тоя ден Божието учение започна много да се разраства, духовниците започнаха да се умножават... и езичниците да вярват в истинския бог...“</p> <p>Проложно житие на Методий: „...Когато Методий се върна в Константиновия град, патриархът го посвети за епископ и го изпрати в Моравия...“</p>	<p>НЕИСТИНА Кирил и Методий получават епископски санове в Рим (вероятно Паисий се е подвел от сведението в Проложното житие на Методий или нарочно пропуска сведението за Рим), не в Константинопол, както се намеква със споменаването на императрица Теодора.</p> <p>ИСТИНА Моравската мисия на Кирил и Методий може да бъде наречена едновременно християнизираща и просветителна.</p> <p>НЕИСТИНА За съжаление Кирил и Методий не са учили в буквалния смисъл на думите българите и са познати като славянски, а не точно като „български“ апостоли.</p>

<p>„Свети Кирил постил 40 дни, съставил 38 букви и съчинил писмо на славянски език.“</p>	<p>Пространно житие на Константин-Кирил Философ: „Философът си отиде и ... се отдаде на молитва.“</p> <p>Проложно житие на Константин Кирил: „А той, след като пости 40 дни, молейки се на Бога, написа им 38 букви...“</p> <p>Черноризец Храбър – „За буквите“: „...Кирил, праведен и истинолюбив мъж... им състави 38 букви...“</p>	<p>ИСТИНА</p> <p>Глаголицата наистина има 38 букви.</p> <p>В „Солунска легенда“ обаче се твърди, че буквите са 32. Колкото до точната бройка на дните, прекарани в пост и молитва, Паисий се придържа към Проложното житие, но цифрата 40 винаги има сакрална стойност.</p>
<p>„Най-напред написали евангелието на Йоана „В началото бе словото“ и го показали на царя и на другите, и на патриарх Игнатий. И те им казали да учат българите и славяните на техния език и да превеждат от гръцките книги на славянски.“</p>	<p>Кратко житие на Климент Охридски от Димитър Хоматиан: „... свещеното писание... с Божие съдействие бе преведено на този български език от Кирила...“</p>	<p>НЕИСТИНА</p> <p>Действително след 867 г. патриарх Игнатий е възстановен на поста си. Но по принцип благославянето на славянските книги се извършва в Рим през 867 г. от папа Адриан II.</p>
<p>„И те отишли в Охрид при архиепископ Климент. Той бил родом българин, но четял на гръцки.“</p>	<p>„Този велик наш отец и български светилник бе по род от европейските мизи, които обикновеният човек нарича българи.“</p> <p>Второ житие на Наум Охридски: „Този преподобен и велик отец Наум отрасна в Мизия и се присъедини към равноапостолите Константин Философ и брат му Методий...“</p>	<p>НЕИСТИНА</p> <p>Кирил и Методий не са ходили в Охрид. Климент наистина е изпратен там и създава Охридската книжовна школа, но след смъртта им.</p> <p>ИСТИНА И ПОЛУИСТИНА</p> <p>Съвременната наука приема българския произход на Климент Охридски и Наум Охридски, но родните места на Сава и Ангеларий са неизвестни, а Горазд е роден във Великоморавия.</p> <p>Паисий повтаря, че петимата са „родом бъл-</p>

		<p>гари“ и в главата „Тук събрахме накратко имената на българските светци...“.</p>
<p>„И там се събрали петима философи от българския род, знаели елинските премъдрости и писание-то. Климент, Сава, Наум, Еразъм, Ангелария – това се всичките свети пет учители, искусни и премъдри. Така събирали избрани и прави думи от българите, от сърбите, от русите, от московите, от словените, от леховете. Много време събирали думи от тия народи, докато съставили псалтира, евангелието и други книги. Предали го първо на българите и книгите били наречени български...“</p>	<p>„Повесть временных лет“: „А словенский язык и русский одно есть“ Константин Костенечки „Сказание за буквите“: „Въ началѣ во хощещен издатн въ словѣнскѣмъ языкѣ, гавѣ е тако не възмогаше българскѣмъ языкомъ, аще н глѣбѣтъ нѣцѣн тако снм изда, се како во тѣмъ-кота елинскаа или сѣрѣнскаа или еврѣнскаа можаше издатнсе девелѣншнмъ языкомъ; нъ нн сѣрѣвскѣмъ высокѣмъ глосомъ н тѣскѣмъ тѣмъ же по-разсѣднѣше добрѣн шнн н днвнѣн мѣжѣе, н избравѣше тѣмъчншнн н краснѣншнн рѣшкѣмъ языкѣ, къ нѣмосѣже помощь вѣда се българскѣмъ н сѣрѣвскѣмъ н коснѣнскѣмъ н словѣнскѣмъ н чешкаго н хрѣватскѣмъ языкѣ, въ еже вѣмѣстннн... снце възеше во издающен глѣ грѣчѣнскаго языка... ...того во радн н кннжевнѣн снн нн българскѣ н сѣрѣвскѣ снн нарѣчуютъ нъ словѣнскѣ...“</p>	<p>НЕИСТИНА Теорията за изкуственото създаване на славянския език Паисий взима от Константин Костенечки. Тя е особено удобна в края на XVIII век, когато славянофилството е в апогея си. Но тук текстът на Костенечки пак не се използва дословно, а три пъти се подчертава българската следа: петимата свети учители са българи, вземат се думи първо от българския език, книгите са предадени първо на българите и затова се наричат български. Пренебрегва се дословното сведение от Теофилакт Охридски, че книгите са преведени от равноапостолите първо на български език.</p>

От сравнителната таблица ясно се вижда кои от изброените преди нея извори използва Паисий и най-вече как ги използва.

Оставеният умишлено неизяснен въпрос за произхода на Кирил и Методий има своето обяснение. Паисий не иска те да бъдат точно българи или точно византийци (гърци). Ако искаше да ги нарече бъл-

гари, той нямаше да отделя цифрово българския произход на останалите петима от т. нар. седмочисленици. Ще си позволим да изкажем следната хипотеза: може би Паисий държи светите равноапостоли Кирил и Методий да са „наднационални образи“. Те са божи пратеници и трябва да бъдат „неутрални“. Затова и по-късно подчертава, че първоначално Методий не знае славянски език, а го научава, когато е пратен сред славяните (реминисценцията тук е лесно доловима: апостолите на Христос проговарят на различни езици на Петдесетница и тогава се отправят към отредените им в дял земи). В Пространното житие на архиепископ Методий се твърди, че царят е предчувствал, че съдбата ще свърже Методий със славяните и затова го е изпратил сред тях – авторитетната фигура на владетеля изпълнява сякаш Божи-ята заръка. Денационализирането – в два аспекта: светски и религиозен – засяга и Кирил – той учи едновременно с бъдещия император Михаил, макар че това не отговаря на информацията от нито един от изворите: цар и бъдещ апостол са заедно и получават най-доброто възможно земно знание; по-късно обаче, още много млад, Кирил се замонашва (и то, вслушвайки се в съвета на по-големия си брат!!!), защото Паисий държи вече дал обета си свят човек да измоли след 40-дневен пост и да получи свише идеята за 38-те букви на славяните. Той пренебрегва всички извори и променя информацията, обърквайки умишлено Кириловото оттегляне в „Св. Полихрон“ с подстригването му в манастир дни преди края на живота му.

Във връзка с това ще приемем мнението (Станчев 1977: 50), че прототипът на апостол Павел е приет като модел в целия средновековен кирило-методиевски агиографски цикъл, и ще допуснем, че Паисий го следва дори подсъзнателно винаги като коректив и налага едно „изравняване“ на заслугите на солунските братя. По принцип винаги по-големи почести се отдават на Кирил – той съставя азбуката, той води диспутите и мисиите; Методий е неотлъчен негов помощник и го следва навсякъде. В „История славянобългарска“ Паисий отделя за всеки от братята по равен дял: Методий покръства българите и славяните, Кирил им съставя азбуката. В повечето апокрифни текстове Кирил самичък покръства българите, в други текстове – това е общо дело на двамата братя, а тук – на Методий.

Самото съвпадение на името на художника и първоучителя Методий е твърде удобно за Паисий. В близкото до фолклора авторово съзнание дарбата на зографа също е част от ореола на светостта. Легендата с идентичното име, разказана от Орбини и Бароний (позната им от Хронографията на Продължителя на Теофан и Хрониката на

Псевдо-Симеон от X в.) е удобен повод Методий „да попадне“ в Търново, но Паисий не спира дотук. Той допълва, че Методий е приел поръчката, за да привлече българите към християнската вяра. Погрешното използване на топонима Търново също не е случайно. Паисий знае, че Търновград се въздига по времето на Асеневци. В края на XVIII век обаче, след дългото робство, ако има жив спомен за славното минало у съвременниците му, то той непременно е обвързан с Търново, а не с Плиска или Преслав, които отдавна са забравени. Така топонимът се превръща в топос. Паисий сигурно познава Разказа за възстановяване на българската и сръбската патриаршия и е въодушевен от месианизма му. Ако ли не, то със сигурност познава т.нар. Сказание за превода на Свещеното писание, достигнало до нас в хилендарски препис от XVI в., в което се твърди, че Кирил и Методий, заедно с Наум, Климент, Горазд, Ангеларий и Лаврентий, са превели богослужебните книги на български език по времето на Иван Асен вероятно по същата причина: за да се свърже великото дело с великото му време и престолнината му.

Интересно е, че през XVIII век още един автор „разпознава“ в монаха живописец на княз Борис първоучителя Методий. В шестте тома на „Календари на вселенската църква“ Йосиф Асемани проследява историята на славянската църква. Според М. Кискинова (Кискинова, ред. 1987: 43) основни извори на Асемани са Италианската легенда и Моравската легенда, както и някои сведения на Анастасий Библиотекар. Асемани обаче твърди, че Методий е ромейски живописец монах, брат на Кирил Философ, на когото Борис е поръчал да рисува Страшния съд. Тъй като възможността Паисий да познава труда му е изключена, тук сме свидетели на т. нар. от Карл Густав Юнг „синхронен феномен“, който има своята вътрешна логика: за този автор, както и за Паисий, езикът и вярата са неразривно свързани и той държи да включи по някакъв начин братята първоучители не само в просветителната, но и в покръстителната история на славяните. В това семантично поле на размисъл Паисий не остава по-назад: той подчертава, че българите са се покръстили, защото Методий им е говорел на български език. Така всъщност профанизирано и наивно, вероятно за да стигне до умовете и сърцата на бъдещите си читатели, той продължава голямата полемична тема, залегнала в творчеството на старобългарските книжовници от Златния век – защитата на славянската писменост от триезичната догма; правото на славяните да разберат и славят Бог на собствения си език.

Прави впечатление „усилието“ на Паисий да не спомене нито веднъж Рим. Той свързва събитията от дейността на първоучителите с източното православие и Цариград – непрекъснато се споменават византийският император и императрицата (наричани цар и царица), както и патриархът. Паисий дори пропуска Орбиниеровото уточнение, че зографът Методий е родом от Рим, и сведението в Пространното житие на архиепископ Методий за молбата на моравците до папата. Това вероятно също не е случайно, още повече, че при сравняването на цитатите се вижда колко тенденциозно се ползват едни, а се пренебрегват други извори. Сякаш „зачеркването“ на центъра на западното християнство приближава образите на светите братя Кирил и Методий повече до българщината. Те, всички останали славяни, се назовават у Паисий обобщително – след етнонима „българите“: „И те им казали да учат българите и *славяните* на техния език“ или „Методий и Кирил възприели епископски сан да идат и учат българите и *останалите славяни*“...

У Паисий е тенденциозно и изброяването на езиците, от които се черпят думите при съставянето на славянския. Макар и да защитава тезата за общия славянски език, за да вмени на читателите си силата на многобройните славяни, ползвайки Сказанието на Костенечки, Паисий не споменава изобщо неговото твърдение за базисната роля на „рашкия език“, а „подрежда“ славянските езици, започвайки с българския и изброявайки след него първо езиците на източноправославните славяни, а след тях – езиците на славяните католици.

Някои от сведенията на Паисий в разглежданата глава на „История славянобългарска“ проникват по-късно в произведенията на българските възрожденски автори дословно или интерпретирани контекстово – според задачата на текстовете. Например в съчинението си „Болгарские книжники или какому славянскому племени собственно принадлежит Кирилловская азбука?“, публикувано през 1841 г. в Одеса, Васил Априлов защитава тезата за българския произход на Кирил и Методий и веднага след това добавя наученото от Паисий, че те, Кирил и Методий, после отишли в Охрид и заработили с петима учени – българи (Наум, Климент, Сава, Ангеларий и Еразн), за да извършат преводите на славянските книги. Почти същата информация срещаме и у Марин Дринов. В съчинението си „За новобългарското азбуке“ той също поддържа тезата за българския произход на братята първоучители, но тук тя е последвана от твърдението, че най-главните нужни богослужебни книги са били преведени на български език с помощта на „Наум, Климент, Савва, Ангелар и Горазд“. Т. е.

прочетеното от Паисий е интерпретирано недословно и контекстово. Най-близо до Паисий е Добри Войников, в чийто разказ „Българско кръщение“ княз Борис е покръстен лично от Методий. Последният е даровит зограф, нарисувал Страшния съд, който, подпомаган от новопокръстената сестра на княза – Ирина, се грижи за българите езичници, Михаил и идолопоклонниците и успява да ги спаси чрез християнската религия. Паисиевата следа може да бъде открита не само при възрожденските писатели, но и във възрожденското изкуство, но това вече е тема, която може да бъде обект на самостоятелно изследване.

След направения преглед се налага да се върнем към поставения в началото въпрос за функцията на истината и неистината в образите на Кирил и Методий в „История славянобългарска“. Началото на отговора несъмнено трябва да бъде потърсен назад във времето. Специално изследване по темата за средновековния българския култ към св. Кирил и св. Методий прави гореспоменатият автор Д. Чешмеджиев. Той самият напомня мнението на Пирволф, че този култ се национализира в България през XI в. Естествено, за зараждането на тази етническа претенция (намираме, че все още е много рано да се говори за нация!) важна роля играят произведенията на старобългарските книжовници от Златния век, които след покръстването, защитавайки правото на съществуване на славянската писменост и език, изграждат прототипа на образите на светите първоучители. Тогава тези образи са натоварени индиректно с етносъхранителна функция дотолкова, доколкото трябва да утвърдят авторитета на цялата новопокръстена славянска общност и в частност на държавата, приела и спасила писмеността, чиято книжнина по-късно се превръща в „посредница“ между Византия и всички останали славяни. През XI – XII в., както твърди К. Иванова (Иванова, ред. 2006: 65 – 74), акцентът вече не е в културната опозиция „славянски – чуждоезичен“, а в опозицията „българите – другите народи“. Тогава месианизмът достига върховата си точка – българите получават от Кирил вяра, закон и писменост („Солунска легенда“) и благодарение на това стават избран господен народ и постигат много. Всъщност от XI до XIII в. ролята на Кирил и Методий отново е опорна точка – образите им повторно са натоварени с етносъхранителна функция, защото отстояването изобщо (България е под византийска власт) се извършва с помощта на изначалното отстояване на делото им. Във връзка с това може да разгледаме и конкретната роля на мотива за покръстителната дейност на братята. Горецитираният Д. Чешмеджиев обобщава, че покръстител на българите или други славяни в Солунската легенда, Проложното житие на

Константин-Кирил, Успение Кирилово, Повесть временных лет, Чешката легенда и Моравската легенда е Кирил; двамата заедно, Кирил и Методий, са покръстителите само във Второто старобългарско житие на Наум, а Методий е покръстител в Пространното и Краткото житие на Климент, ето защо авторът приема хипотезата, че тази традиция е охридска. Паисий използва последната трета традиция (вече се опитаме да обясним защо), но със същата цел. И за него отстояването изобщо (България е под турска власт) може да се позове на авторитета на Кирил и Методий и гордостта от великото им изначално дело. Т.е. това е същата етносъхранителна функция на образите, но вече модернизирана, наистина национализирана, етноразграничаваща, етноопределяща. Компонентите ѝ *истина* и *неистина* са в относително равен дял, с лек превес на втория; но преплитайки се, я обогатяват така, че тя успява да заживее нов – трети – самостоятелен живот през Възраждането.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1985:** Ангелов, Б. *Паисий Хилендарски*. София, 1985, 83 – 105.
- Велчев 1943:** Велчев, В. *Отец Паисий Хилендарски и Цезар Бароний. Принос към изследване изворите на Паисиевата история*. София, 1943, 60 – 101.
- Драгова, ред. 1962:** Драгова, Н. Домашни извори за „История славянобългарска“. Паисий Хилендарски и неговата епоха. // *Сборник от изследвания по случай 200-годишнината от „История славянобългарска“*. София, 1962, 285 – 345.
- Иванова 1987:** Иванова, К. По следите на един недостигнал до нас текст на Методиевото проложно житие. // *Кирило-Методиевски студии*, № 4, 1987, 69 – 75.
- Иванова, ред. 2006:** Иванова, К. Мессианские мотивы в болгарской книжности XI – XII вв. // *Jews and slavs. V. 18., Jerusalem-Sofia*, 2006, 65 – 74.
- Кискинова, ред. 1987:** Кискинова, М. // *Асемани, Й. Календари на светата вселенска църква*. София, 1987, с. 43.
- Станчев 1977:** Станчев, К. За някои основни принципи на средновековната естетика. *Литературна мисъл*, 1977, № 8, с. 50.
- Тодоров 2003:** Тодоров, И. *Паисий Хилендарски. Анотиран библиографски указател*. София, 2003.
- Хилендарски 2002:** Хилендарски, П. *Славянобългарска история*. София, 2002, 94 – 101.
- Чешмеджиев 1996:** Чешмеджиев, Д. *Кирил и Методий в българската историческа памет през средните векове*. София, 1996.